

51 mythes
over wat goed zou zijn
voor de economie

Mirjam de Rijk

51 mythes
OVER WAT GOED
ZOU ZIJN VOOR
DE ECONOMIE

Nieuw Amsterdam *Uitgevers*

© 2015 Mirjam de Rijk
© 2015 Nieuw Amsterdam *Uitgevers*
Alle rechten voorbehouden
Tekstredactie Jacqueline de Jong
Register Yulia Knol
Ontwerp omslag Philip Stroomberg
Ontwerp binnenwerk Laurent Westdorp
NUR 740
ISBN 978 90 468 2037 7
www.nieuwamsterdam.nl/rijk

Inhoud

Inleiding	7
1 Mythes over wat economie is	11
2 Mythes over werk en werkloosheid	27
3 Mythes over de markt en de overheid	73
4 Mythes over ongelijkheid	111
5 Mythes over de crisis	131
6 Mythes over Griekenland en de eurocrisis	175
Verantwoording en dankwoord	191
Verder lezen	192
Register	196

Inleiding

‘Hervormingen zijn goed voor de economie.’ ‘Lastenverlichting zorgt voor werkgelegenheid.’ ‘We moeten bezuinigen want de staatsschuld is te hoog.’ Wie willekeurig door een stapeltje kranten bladert, vindt zonder moeite een hele serie van dergelijke beweringen. Ze worden met een grote vanzelfsprekendheid gebracht en blijven vaak onweersproken. Maar hoe terecht is dat? Kloppen de stellingen wel? En zijn ze wel zo neutraal als ze zich voordoen?

Er bestaan op economisch gebied veel mythes. Ze spelen een grote rol in het publieke debat en beïnvloeden in hoge mate hoe we denken dat de economie werkt. Politici baseren er hun keuzes op. Economische mythes beperken het zicht op alternatieven en maken daarmee het speelveld onnodig klein. Temeer omdat ze vaak vergezeld gaan van een impliciet of expliciet ‘TINA’ (There Is No Alternative, beweerde Margaret Thatcher in de jaren tachtig), het kan nou eenmaal niet anders. ‘Cognitieve kaping’, noemt econoom en Nobelprijswinnaar Joseph Stiglitz het: de onbetwistbaarheid waarmee bepaalde economische denkbeelden gebezigd worden.

In dit boek worden 51 economische mythes ontleed en van een weerwoord voorzien. Van de vele definities die er van het woord ‘mythes’ zijn, is die van *Wiktionary* het kortst en krachtigst: ‘Een onzinverhaal dat als waar aangenomen wordt.’ De historisch taalkundige definitie, ‘een poging om een onbegrepen of ongewenst natuurgebeuren te verklaren door het toe te schrijven aan hogere machten’, is ook zeer toepasselijk als het om economische mythes gaat. De markt is dan de hogere macht waar we geen invloed op hebben – en volgens sommigen ook geen invloed op moeten willen hebben. Economische mythes staan, net als de Griekse of Egyptische mythologie, bol van opvattingen over goed en kwaad.

De mythes uit dit boek worden niet zozeer gebezigd door eco-

nomen (die weten vaak wel beter), maar vooral door politici, opiniemakers en belangenbehartigers. Hun claim daarbij is dat ‘het goed voor de economie’ is. Maar is het wel goed voor de economie als zo veel mogelijk mensen werken? Of om de belastingen voor bedrijven te verlagen? En over welke aspecten van de economie hebben we het dan eigenlijk: gaat het om innovatie, export, bedrijfswinsten, werkgelegenheid? Want anders dan vaak wordt gesuggereerd liggen die niet allemaal in elkaars verlengde. Wat goed is voor het ene aspect, is lang niet altijd goed voor het andere.

Een paar jaar geleden riep econoom Ha-Joon Chang, auteur van onder meer *23 dingen die ze je niet vertellen over het kapitalisme*, op tot actief economisch burgerschap: mensen, ga je met de economie bemoeien, economie is te belangrijk om aan economen over te laten. Gelukkig is economie weer een onderwerp aan het worden waar steeds meer mensen zich mee durven en willen bemoeien. De boeken van Thomas Piketty en Joris Luyendijk, de Maagdenhuisbezetting, de acties van de schoonmakers en in de thuiszorg, de boosheid over topsalarissen bij banken: ze dragen allemaal bij tot wat sommigen liefkozend ‘economische alfabetisering’ noemen. Het zijn tekenen van economisch burgerschap en ze dagen op hun beurt uit tot nog meer economische betrokkenheid.

Dat doet dit boek hopelijk ook. Economie is van en voor iedereen. De feiten en argumenten waarmee ik de mythes weerleg, vormen niet het laatste woord. Ze zijn bedoeld als een uitnodiging om vaker op zoek te gaan naar hoe het zit, naar achtergronden en beweegredenen, en er zelf een oordeel over te vormen. Ik hoop met het weerleggen van de mythes ruimte te creëren voor gesprek en nieuwe ideeën. Daarvoor moeten we oude aannames achter ons kunnen laten. ‘De moeilijkheid is niet zozeer het ontwikkelen van nieuwe ideeën,’ schreef econoom John Maynard Keynes (1883-1946) al, ‘maar het ontsnappen aan de oude.’

Elk hoofdstuk wordt afgesloten met ‘Een andere kijk’. Als de mythes inderdaad mythes zijn, welke mogelijkheden komen dan te voorschijn? Hoe zou je ook tegen de publieke sector aan kunnen kijken? Wat kun je tegen ongelijkheid ondernemen als die helemaal niet zo onvermijdelijk is als vaak wordt gezegd? En welke aanpak van de economische crisis helpt mensen echt vooruit? Deze perspectieven zijn geen uitgekristalliseerde agenda, maar een aanzet tot een debat over hoe het anders kan. Omdat economie niet gaat over onontkoombaarheid, maar over keuzes die je samen maakt.

51 mythes over wat goed zou zijn voor de economie komt voort uit nieuwsgierigheid. Niets is leuker dan uitzoeken hoe iets zit. Soms is het een kwestie van de statistieken erbij pakken: hoeveel werkgelegenheid is er de afgelopen veertig jaar bijgekomen? Cijfers leggen veel bloot. Ook sprak ik met veel economen en putte dankbaar uit de vele kritische boeken die er door economen geschreven zijn.

Dit boek gaat lang niet over alles. Het gaat bijvoorbeeld nauwelijks over de sociale en ecologische effecten van economische activiteiten. Ik gebruik economische feiten en argumenten om de mythes af te pellen en door te prikken. Het staat buiten kijf dat er daarnaast tal van andere argumenten zijn om iets wel of niet te willen, waaronder ecologische en sociale, maar daar zijn al veel boeken over geschreven.

Economie is een mooi vak. Niet als het verwordt tot economisme, het reduceren van keuzes tot kille rekensommen, maar wel als economie staat voor het realiseren van waarde, financiële én niet-financiële waarde.

1 Mythes over wat economie is

‘Goed voor de economie’, ‘slecht voor de economie’: het zijn zinsneden die iedereen gebruikt, zonder dat duidelijk is wat precies met ‘de economie’ bedoeld wordt. Gaat het over banen, over bedrijven, over geld verdienen, over het welbevinden van mensen? Hoe meet je of het goed of slecht gaat met de economie? Hoe meet je vooruitgang? En in hoeverre is economie een wedstrijd? In dit hoofdstuk vijf mythes over wat economie is of zou kunnen zijn.

MYTHE 1

Economie gaat over geld

Economie en financiën lijken tegenwoordig wel synoniemen, maar economie gaat oorspronkelijk over veel meer dan wat in geld uitgedrukt kan worden. ‘Economie gaat over het optimaal voorzien in de behoeften, ook de niet-materiële, van de huidige en toekomstige generaties,’ vat econoom Arnold Heertje zijn vakgebied samen. Al ruim vijftig jaar krijgen leerlingen op de middelbare school les uit Heertjes lesmethode *De kern van de economie*, maar dat heeft niet kunnen voorkomen dat veel mensen een nogal beperkt beeld hebben van wat economie is.

De inmiddels eenentachtigjarige Heertje hecht sterk aan het brede welvaartsbegrip dat hij in de jaren vijftig van zijn leermeester Pieter Hennipman (1911-1994) meekreeg. In die opvatting omvat welvaart alles wat mensen van waarde achten. Vanuit het brede welvaartsbegrip is niet alleen de productie zelf van belang, ook de arbeidsomstandigheden en de effecten op de leefomgeving bepalen de mate van welvaart. Heertje verbaast zich over de bewering ‘maar het is goed voor de economie’ wanneer politici of lobbyisten voorstellen verdedigen die op veel weerstand stuiten. ‘Economie staat niet los van de behoeften van mensen, economie gáát juist over de behoeften van mensen. Dus als mensen iets echt niet willen, kun je onmogelijk zeggen dat het goed voor de economie is.’

In Nederland is ‘de economie’ pas in de jaren vijftig van de vorige eeuw een zelfstandig begrip geworden. Natuurlijk ging het een eeuw geleden ook over lonen, productie, armoede, rijkdom, werk en werkloosheid, maar die woorden drukken veel preciezer uit wat er bedoeld wordt dan ‘de economie’. De economische wetenschap werd bovendien de afgelopen decennia di-

rectiever en politici en beleidsmakers zijn economische kennis steeds eendimensionaler gaan gebruiken. ‘De economische wetenschap zou weer faciliterend moeten zijn,’ zegt de Tsjechische econoom Tomáš Sedláček. ‘Ze zou mensen moeten helpen om keuzes te maken in plaats van de indruk te wekken dat er maar één keuze is.’ Sedláček pleit in zijn boek *De economie van goed en kwaad* tegen de grote rol die geld, wiskundige formules en berekeningen zijn gaan spelen in de economie. Wat hem betreft wordt economie weer een geesteswetenschap, zoals ze ruim tweehonderd jaar geleden in de tijd van moraalfilosoof Adam Smith (1723-1790) ook begon. ‘Niet de veredelde wiskunde met betwistbare formules die het vak nu is, maar een wetenschap die je helpt nadenken zonder de waarheid in pacht te hebben.’

Die economische formules en sommen hebben utopische trekjes, analyseert filosoof Hans Achterhuis in *De utopie van de vrije markt*. Ze wekken de indruk dat de wereld, of in ieder geval de economie, voorspelbaar is en zich onontkoombaar in een bepaalde richting ontwikkelt, mits je de markt zo min mogelijk verstoort. En dat is nou precies waar economie niet over gaat, vond de Britse econoom John Maynard Keynes tachtig jaar geleden al. De toekomst is per definitie onkenbaar, aldus Keynes, en de economische wetenschap moet mensen helpen om, binnen die onzekerheid, keuzes te maken. Bovendien, en dat is interessant in tijden van financiële en economische crises, ging Keynes ervan uit dat de economie in principe instabiel is, al was het maar omdat menselijk handelen onvoorspelbaar is. Dat klinkt als een open deur, maar daarmee gaat hij lijnrecht in tegen de huidige dominante opvatting in de economische wetenschap dat mensen juist heel voorspelbaar handelen omdat ze zich laten leiden door financiële prikkels, oftewel geld, en daarbij altijd hun eigen belang nastreven.

MYTHE 2

Het bbp is een goede maatstaf voor de welvaart van een land

Het bbp, oftewel het bruto binnenlands product, wordt gebruikt als maat voor de economie van een land en daarmee veelal ook voor de welvaart van een land. En hoewel veel mensen, onder wie de nodige economen, vinden dat het een gemankeerde maat is, is het bbp de basis voor vrijwel alle economische berekeningen. Een toename van het bbp heet economische groei, een afname economische krimp.

Het bbp is de optelsom van alles wat in een land geproduceerd wordt *voor geld*. En dat is meteen de eerste tekortkoming, want alles waar niet voor betaald wordt, telt niet mee: vrijwilligerswerk, onderlinge hulp, wat mensen in hun vrije tijd maken, natuur et cetera. Wanneer iemand met zijn of haar oppas trouwt, daalt het bbp omdat de oppas vanaf dat moment onbetaald voor de kinderen zorgt.

Het tweede probleem is dat het bbp alleen de productie meet en niet de waarde van alles wat in een land aanwezig is. Het bbp daalt niet als een vuurwerkcramp of een oorlog duizend woningen vernietigt, maar stijgt wel als de woningen vervolgens weer worden opgebouwd. Ook bijvoorbeeld grondstoffen die gevonden worden of juist uitgeput raken, tellen in het bbp niet mee. In het boek *Economie: De gebruiksaanwijzing* stelt de van oorsprong Koreaanse econoom Ha-Joon Chang voor om de economische ontwikkeling van landen niet meer af te meten aan hun productie, maar aan hun vermogen om te produceren. Dat vermogen

om te produceren hangt onder meer af van de hoeveelheid natuurlijke hulpbronnen en kapitaalgoederen (machines), van innovatiekracht en menselijk kunnen. De olieramp in de Golf van Mexico verhoogde het bbp van de vs doordat er veel menskracht ingezet moest worden om de boel op te ruimen, maar de productiecapaciteit werd kleiner want de olievoorraad slonk. Dat laatste zegt meer over de staat van de economie dan de kortstondige toename van het bbp.

Een ander probleem is dat het bbp van een land vaak niet gewogen wordt naar het aantal inwoners. Ook dat zet de argeloze toehoorder op het verkeerde been. China gaat binnenkort de vs in bbp voorbij, maar omdat er veel meer Chinezen dan Amerikanen zijn is het bbp per inwoner in Amerika nog altijd acht keer zo hoog. De economische groei van een land wordt uitgedrukt in de stijging van het bbp, maar een toename of afname van het aantal inwoners wordt in de berekening niet meegenomen.

Het bbp heeft kortom alleen betrekking op de financiële waarde van de productie; het zegt niets over het aantal mensen dat van de opbrengst ervan moet leven of over het productievermogen van een land. Maar de belangrijkste tekortkoming is misschien wel dat het bbp geen inzicht biedt in de manier waarop rijkdom over de bevolking is verdeeld. De econoom en Nobelprijswinnaar Amartya Sen wijst er al zijn hele werkzame leven op dat zowel het bbp en als de economische groei daarom niet aangeeft hoe het met de bevolking is gesteld. Veel belangrijker dan deze cijfers is hoe de rijkdom verdeeld is en of economische ontwikkelingen bijdragen aan het waarmaken van de *capabilities* van mensen, waarbij Sen met *capabilities* niet zozeer capaciteiten bedoelt, maar vooral ontplooiing en het realiseren van levensdoelen.

Er zijn inmiddels tientallen alternatieven ontwikkeld voor het bbp. Misschien is hier het betere de vijand van het goede: bij iedere nieuwe maat zijn kanttekeningen te plaatsen, waardoor uiteindelijk alles bij het oude blijft. Een van de bekendere is de Better

Life Index van de OESO, de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling, zoals het samenwerkingsverband van de rijke industrielanden voluit heet. De Better Life Index meet behalve het inkomen ook de gezondheid van de bevolking, de veiligheid, de kwaliteit van de huisvesting en de werkgelegenheid, en nog een handvol andere aspecten. Die factoren zijn voor het bevredigen van behoeften van mensen van groot belang en dat is waar het volgens de OESO bij welvaart om gaat.

Het bbp en ook economische groei zijn overigens relatief jonge begrippen. Pas in de jaren dertig van de vorige eeuw ging Amerika zijn totale productie berekenen en in de jaren vijftig ontstonden internationale afspraken over hoe je dat meet. De opmars van het bbp is mooi te zien aan het onderzoek van de economen Arjo Klamer en Paul Teule. Zij telden hoe vaak de termen ‘economische groei’ en ‘bbp’ de afgelopen eeuw gebruikt werden in Nederlandse parlementaire stukken. De term ‘economische groei’ kwam in de hele periode van 1920 tot 1950 slechts vijf keer voor, in de periode van 1995 tot 2010 was dat 5847 keer. Het bbp werd tot 1965 slechts twee keer genoemd, van 1995 tot 2010 maar liefst 4600 keer. En de term ‘de economie’ werd in de periode van 1995 tot 2010 dertig keer zo vaak gebruikt als van 1920 tot 1935. Zouden ze de stukken van de afgelopen vijf jaar doorworstelen, dan kwamen de getallen waarschijnlijk nog veel hoger uit.

Ondanks alle tekortkomingen blijft het bbp een van de weinige maatstaven die trends in de tijd en tussen landen weergeven, maar het is goed daarbij de vele beperkingen in het achterhoofd te houden.

MYTHE 3

Een economische groei van 3 procent is normaal

Sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw wekken politici de indruk dat de Nederlandse economie pas gezond is bij een economische groei van 3 procent, oftewel als het bbp met 3 procent per jaar toeneemt. Na de Tweede Wereldoorlog was de economische groei hoog doordat veel opnieuw opgebouwd moest worden. Een hoge groei werd vervolgens de norm, maar is een uitzondering. De afgelopen driehonderd jaar kende Europa alleen van pakweg 1948 tot 1973 een economische groei van rond de 3 procent, zo toont Thomas Piketty in zijn veelbesproken boek *Kapitaal in de 21ste eeuw* aan. Een groot deel van die driehonderd jaar was er niet of nauwelijks sprake van groei en gemiddeld lag het groeicijfer zowel in Europa als in de vs op ongeveer 1 procent. Anders dan veel economen gaat Piketty in zijn onderzoek uit van de groei per inwoner. Wanneer de bevolking even hard groeit als de economie is er immers geen nettogroei.

De afgelopen vijfenveertig jaar kende Nederland slechts een derde van de tijd een groei van meer dan 3 procent. Kijk je naar de groei van het bbp per inwoner, zoals Piketty doet, dan lag de economische groei slechts gedurende elf jaar hoger en was er acht jaar lang zelfs sprake van krimp. Bovendien was de hoge groei in Nederland tussen 1995 en 2008 grotendeels op de pof, constateert het Sustainable Finance Lab. Het sFL, opgericht door onder meer oud-Rabodirecteur Herman Wijffels, ijvert voor 'een stabiele financiële sector die bijdraagt aan een economie die de mens dient zonder het leefmilieu uit te putten'. De groei was in die periode even groot als het bedrag dat er aan extra hypothe-

ken op de overwaarde van huizen werd opgenomen, berekende het SFL, en was dus in feite gebaseerd op een verhoging van de schulden.

Gemiddeld genomen groeit de economie van Nederland sinds 1970 met iets meer dan 1 procent per jaar. Het panel van de economische site MeJudice peilde in september 2014 de verwachtingen van vierenzestig Nederlandse economen. De meesten van hen verwachten in Nederland en in Europa de komende tien jaar een groei van maximaal 1 procent. Maar eigenlijk is de economische ontwikkeling niet te voorspellen, zegt hoogleraar Economie Harrie Verbon. 'Groeï is vooral een gevolg van grote innovaties. Die kun je stimuleren, maar wanneer ze zich werkelijk voordoen valt niet te voorspellen.' Daarom kan de samenleving zich maar beter instellen op een lage groei, vindt hij. En dat zal niet meevallen, want economische groei is een mooie manier om, zonder dat het anderen iets kost, ervoor te zorgen dat een bepaalde groep het wat beter krijgt of om er politieke wensen mee te bekostigen. Als de koek min of meer gelijk blijft, is dat veel moeilijker.

MYTHE 4

Een gezonde economie meet je af aan drie percentages

In de eurolanden wordt de gezondheid van de economie niet alleen afgemeten aan de groei van het bbp, maar steeds vaker ook aan drie andere criteria, samengevat als 60/3/2. De staatsschuld van een land dat meedoet aan de euro mag niet hoger zijn dan 60 procent van het bbp, het begrotingstekort niet hoger dan 3 procent en de inflatie niet hoger dan 2 procent. Deze percentages zijn in de jaren negentig afgesproken bij het voorbereiden van de muntunie en zijn vastgelegd in het Europese Stabiliteits- en Groeipact. Ze bepalen het financiële beleid van de eurolanden en daarmee ook de speelruimte van de politiek. Maar met een gezonde economie hebben ze werkelijk niets te maken, zegt Steven Brakman, hoogleraar Internationale Economie. Brakman: 'Het is misschien wel de grootste economische mythe van dit moment. Er is geen enkele economische theorie die deze getallen onderbouwt.' De percentages zijn een politiek compromis tussen Duitsland enerzijds en Frankrijk en Italië anderzijds, waarbij Nederland zich gewoontegetrouw aan de zijde van Duitsland schaarde. Ironisch genoeg leverde juist Duitsland al snel na die afspraak het bewijs dat een hoog begrotingstekort en een hoge staatsschuld economisch geen probleem hoeven zijn. Na de eenwording tussen Oost en West lagen beide percentage fors hoger dan de euronormen voorschrijven en toch floreerde het land.

Het derde criterium, dat de inflatie niet hoger mag zijn dan maximaal 2 procent, komt vooral voort uit de Duitse angst voor hyperinflatie, de torenhoge inflatie die zich in de jaren twintig van de vorige eeuw in Duitsland voordeed. Niemand twijfelt er-

aan dat grote prijsstijgingen en geldontwaarding destabiliserend zijn voor een land, maar de regel van 2 procent is erg star. Vrijwel alle landen in de wereld hanteren een ruimere norm dan de eurozone en werken bovendien met een bandbreedte zodat de inflatie kan fluctueren. Door het inflatietrauma van Duitsland (en daarmee van Nederland, dat zich ook al voordat de euro bestond naar het financiële beleid van de buurman voegde) is de eurozone zo gefixeerd op het voorkomen van hoge inflatie dat er nooit is nagedacht over wat er moet gebeuren als de inflatie te laag is, zoals nu het geval is.